

TRES TEXTOS ECONÒMICS SOBRE LA CATALUNYA IL·LUSTRADA

Pere Molas

A les planes que segueixen es presenten tres textos econòmics redactats a Catalunya o per catalans durant el període culminant del reformisme oficial il·lustrat, fonamentalment durant el regnat de Carles III. Els seus autors foren funcionaris de diferent nivell de l'administració estatal. Els textos no ofereixen cap grau d'originalitat des del punt de vista del pensament econòmic.¹ El seu possible interès rau, més aviat, a comprovar la difusió d'idees econòmiques en els nivells de la burocràcia i d'un públic general.

1. ELS PROJECTES DE FRANCESC GAUDENCI PUIG²

Aquest personatge pertanyia vers 1750 als rengles del comerç barceloní. El 1748 el trobem signant un conveni sobre l'estanc de l'aiguardent i com un dels interessats en la fundació d'una companyia de comerç de Catalunya amb Amèrica.³ En el decenni següent, tanmateix, havia esdevingut funcionari de l'administració de marina. El 1752 era a Cartagena com a oficial de la Comptaduria del Departament de Marina. Els certificats dels seus superiors el presenten com un administrador efectiu i zelós. En 1758 va col·laborar amb eficàcia a les ordres del governador comte de Ricla en la importació massiva de cereals per a solucionar la carestia. El 1761 el trobem al Ferrol a les ordres del famós marí Jordi Juan. Aquest destaca en el seu informe al ministre de marina l'activitat de Puig, tant en la seva tasca merament d'oficina, com en la vigilància i control del treball a les drassanes.

1. Per un plantejament general, LLUCH, Ernest: *El pensament econòmic a Catalunya 1760-1840*. Barcelona 1973.
2. Tota la documentació relativa a Puig prové de l'Arxiu Campomanes, 20. 2 bis. En el catàleg de l'arxiu és citat com Joan Gaudenci.
3. MARTÍNEZ SHAW, Carlos: *Cataluña en la Carrera de Indias*, Barcelona, 1981, p. 219. Sobre la companyia de Barcelona vegeu l'article de José M.ª OLIVA MELGAR *La Real Companyia de Comercio de Barcelona a Indias...* a «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 3, 1983, pp. 299 i ss.

Especialment va sobresortir en el trasllat de les fàbriques de cordam i lona de Sada⁴ al Ferrol amb motiu d'un possible atac anglès el 1762, fins al punt que el cap d'esquadra, Jordi Juan, va proposar-lo com a director d'aquell establiment industrial.

Puig va fer compatibles les seves tasques administratives amb estades a la cort i relacions amb aristòcrates de Catalunya i Aragó. Ell mateix ens diu que a instàncies dels seus amics, Manuel d'Amat⁵ i el marquès de Poal va escriure el 1754,

algunas de sus observaciones, las más propias, a su entender a engrandecer esta Monarchia, fomentar los modos de vivir y enriquecerse generalmente los vasallos y el Rl. Erario.

El 1759 quan Carles III arribà a Barcelona,⁶ Puig va presentar al comte d'Aranda⁷ les «observaciones más importantes a la monarquía», però l'aristòcrata i militar aragonès li va dir que li enviés una copia quan fos a Madrid, ja que «en el corto tiempo que se detenía la corte en aquella ciudad» no tenia temps per examinar el projecte. La següent relació de Puig amb Aranda tingué lloc el 1767, quan el comte ocupava ja la presidència del Consell de Castella. El 13 de març d'aquell any Puig va presentar a Aranda el seu escrit, ensems amb una sol·licitud de càrrec, que unia les seves propostes de reforma amb el progrés de la seva carrera burocràtica. Es tractava de recórrer les costes de la península recollint de les autoritats d'hisenda (intendents i administradors de rendes fonamentalment), informació de l'activitat econòmica, especialment mercantil, de cara a la reforma dels drets de duana o *rentas generales*.⁸ Aquestes funcions les duria a terme Puig si se'l nomenava, segons el que disposaven les ordenances de Marina, per inspeccionar o residenciar els funcionaris dels tres departaments de Cartagena, Ferrol i Cadis. Puig finia el seu memorial al rei amb aquesta petició:

Podría V.M. dignarse dar esta comisión al suplicante con la graduación correspondiente, y al mismo tiempo se aplicaría y procuraría desempeñar las demas que dexa propuesto.

El text de Puig porta per títol «Motivos principales de la decadencia de España y medios de restablecerla». Bàsicament era un projecte mercantilista que proposava reformes en el comerç d'Amèrica. Algunes propostes que podien ser novetats en 1754 ja no ho eren el 1767, com reconeixia el mateix autor:

4. MEIJIDE PARDO, Antonio: *Aportación a la industria textil coruñesa, Las fábricas de Seda a «Revista del Instituto José Cornide»*, I, 1965, 77-126.
5. Sobre aquest personatge, SAENZ RICO: *El Virrey Amat*. Barcelona 1967.
6. PÉREZ SAMPER, M.ª Angeles: *Poder y sociedad en la Cataluña de mediados del siglo XVIII. La visita real de Carlos III en 1759*. Actes I Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Barcelona 1984, vol 2, pp. 275 i ss.
7. OLAECHEA, R; FERRER BENIMELI, J.A.: *El Conde de Aranda*. Zaragoza, 1978. Sobre la figura d'Aranda en començar el regnat de Carles III, II, pp. 16-17.
8. Sobre l'evolució del sistema duaner del segle XVIII, M. ARTOLA: *La Hacienda del Antiguo Regimen*. Madrid 1982, pp. 279 i ss. Puig es refereix a «nuevos aranzels de los derechos que han de pagar los géneros, frutos, simples y compuestos».

aunque no duda que muchas de ellas están hoy en práctica, le parece que las más esenciales no se han puesto en ejecución y que a otras les falta mucho para perfeccionarse.

El discurs de Puig es desenvolupa al voltant de la idea de la balança mercantil i de la llibertat de comerç amb Amèrica, l'una i l'altra vistes en relació amb el desenvolupament industrial del país.⁹ Aquestes idees generals es concreten en unes màximes¹⁰ i unes

providencias generales para plantificar y más solidamente asegurar el éxito de las antecedentes, a los fines propuestos en la cabeza de este escrito

A) LA BALANÇA DE COMERÇ

Puig presenta com a causa important de la situació per a ell negativa de l'estat espanyol¹¹ l'estructura del sistema d'intercanvis o

«el modo como comercia de dos siglos a esta parte con algunos estados de Europa»,

sistema que provocava una «exorbitante extracción» de metalls preciosos. Per canviar aquesta tendència es proposa la lluita aranzelària contra els productes estrangers de forma que «cuesten puestos dentro de España más que los nuestros». La «màxima» primera proposava dificultar la importació de productes estrangers per mitjà de la reforma i enduriment del sistema duaner «Es tractava d'augmentar la vigilància del *resguardo*, exigir amb rigor les qualitats tècniques dels productes, augmentar els drets d'entrada, i com últim recurs la prohibició fos parcial, fos absoluta».¹² La màxima cinquena de Puig tractava de fomentar l'exportació de la producció interior, afavorint-la tant com fos possible amb desgravacions fiscals. S'assenyalaven com a àmbits geogràfics o mercats que calia estimular, el del Nord d'Europa (comerç de vi i licors)¹³ i el del Mediterrani que calia assegurar de l'amenaça musulmana;¹⁴ tal com es va aconseguir sota el regnat de Carles III.

9. «Noticia del estado del comercio de España a la América: medios de aumentarlo y evitar los contrabandos en beneficio de los vasallos de S M de ambos dominios, de la Real Hacienda, aumento de la población, marinería, cultivo de tierras y fábricas».
10. «Máximas y providencias que ...se pueden seguir y dar para que florezca el comercio activo en España, se aumenten sus manufacturas, fábricas, caudales, navegación, vezindario, cultivo de tierras y cría de ganados, y consiguientemente las rentas del Rey y la facilidad y medios de aumentar y mantener sus Reales Excércitos y Armada...».
11. «Estado en que se halla, falta de gente y de dinero, disminución de sus pueblos, del cultivo de sus tierras y de sus manufacturas».
12. «Nuevos aranceles de los derechos que han de pagar los géneros, frutos, simples y compuestos».
13. «Solicitar noticias al Norte sobre caldos, licores, vinos y otros frutos de España que tienen consumo en aquellos países...».
14. «Hacer paz con los argelinos y demás africanos, moros y turcos..., que son los que estorban principalmente al comercio activo de la nación con sus correrías, y nos sacan cantidades inmensas con los rescates».

B) LA LLIBERTAT DE COMERÇ AMB AMÈRICA

En els darrers anys de Ferran VI sovintejaren els projectes per a obrir a diferents ciutats litorals espanyoles l'accès del comerç amb Amèrica. Tots els escrits repeteixen unes idees fonamentals. Un memorial de 1755 es preguntava que si Amèrica era d'Espanya (idea també digna de reflexió) no havia de beneficiar altres províncies tant com Andalusia. Es tractava de

*repartir el comercio de América entre las provincias de España,*¹⁵

ja que els habitants d'altres regions, es deia, gairebé no coneixen l'existència de les Índies. Aquesta idea ja l'havia formulada uns deu anys abans el futur ministre Carvajal:

todos los dominios del rey, fuera de la Andalucía, están tan ignorantes de las cosas de nuestras Indias como de las de Arabia y Etiopía,

i arran de 1760 Campomanes deia que el comerç d'Amèrica era tan inaccessible per als no andalusos «como para el moscovita».

Aquesta tendència de modificació de la Carrera de Índies —que va culminar en els decrets de 1765— va tenir la seva millor expressió en els escrits de Francesc de Craywinckel,¹⁶ el qual, per cert, va passar els seus darrers temps a Barcelona.¹⁷

Puig analitzà la Carrera de Índies des de la perspectiva mediterrània. Indica-va els defectes principals del comerç hispano-americà, el predomini dels interessos estrangers¹⁸ i la complexitat de l'organització oficial,¹⁹ però el fil conductor de la seva argumentació era que el tràfic ultramarí, que tant beneficiava els estrangers, deixava al marge la majoria de territoris europeus de la monarquia. Era més fàcil als comerciants estrangers portar els seus productes a Cadis, que no pas als catalans, valencians i altres súbdits de la monarquia. Mentre els estrangers s'havien fet els amos de la *Carrera*, comerciant de fet en nom dels espanyols, els que menys s'aprofitaven del mercat americà eren «los demás vasallos de S.M. de las costas de esta Península ... que apenas tienen noticia». El sistema fiscal perjudi-

15. A H N. Estado. Leg. 3208, 340, «Habilitación de los puertos españoles para el tráfico con Indias» (1755-1756). En el mateix lligall n.º 331, «Apuntaciones» de Campomanes «sobre el comercio de Indias para resolver con acierto el gran problema de si conviene a la España seguir el sistema antiguo o una libertad indefinida». També BUSTOS: *El pensamiento económico de Campomanes*, Oviedo 1982 pp 256 i sigs. *Epistolario de Campomanes*, Madrid 1983, p. 75: «abrir los comercios con las Indias a todas las provincias». Bernard WARD havia destinat el capítol VII de la segona part del seu *Proyecto Económico* a la proposta de «abrir las Indias a los frutos y manufacturas de España».
16. Archivo Campomanes 18-20: «Discurso sobre si conviene o no abrir indistintamente y sin limitaciones todos los puertos de España al comercio de sus Indias». L'autor era partidari d'una liberalització molt limitada.
17. Vegeu l'apèndix d'aquest article.
18. «La mayor parte se hace con géneros extranjeros». «Los españoles no disfrutamos las grandes utilidades que resultan en el comercio que se hace desde Cádiz a la América». Calia doncs no sols «aumentar el comercio de América "sino" radicarle en los vasallos de S.M.» (màxima 4).
19. «La dilación de sus expediciones...los excesivos gastos de licencias...crecidos derechos de salida...hazen los géneros excesivamente caros».

cava el transport de productes des dels ports peninsulars de la monarquia fins a Cadis.²⁰ La solució radicava a permetre comerciar amb Amèrica a

todos los comerciantes españoles desde todos y qualesquiera parages de España a la América, y estos entre sí, sin sujeción ni limitación alguna.

La llibertat de comerç amb Amèrica havia de ser element dinamitzador del comerç i de la producció interiors: «Se poblará insensiblemente la España, se enriquecerán toda clase de gentes». Calia també desenvolupar a Amèrica les plantacions de sucre, cotó i productes de tint. La llibertat general de comerç era contemplada com una etapa ulterior. De moment calia establir a les províncies litorals;

establecimientos para comerciar en derechura con la América.

organitzant una correspondència entre territoris europeus i americans.²¹

C) EXPORTACIONS I PRODUCCIÓ INTERIOR

S'esperava que amb la possibilitat de comerciar amb Amèrica, la burgesia mercantil de les ciutats litorals, los «comerciantes de grueso de las ciudades ... de las costas de mar de esta Península», disminuiria la importació de productes estrangers a què es dedicava essencialment. Al contrari es volia potenciar l'exportació de la producció interior, segons el títol de la màxima cinquena:

Alentar la extracción de los frutos sobrantes y géneros del País ...y procurar se transporten en nuestras propias embarcaciones.

Tota la màxima tercera s'ocupava de desenvolupar el consum interior de la producció nacional («géneros fabricados en estos Reynos»). Per a aconseguir-ho es proposava un programa complet i rigorós d'ús i propaganda de productes nacionals per part de la família reial, exèrcit, funcionaris etc, «costase lo que costase». Aquestes mesures que, potser amb menys extensió ja havien estat preses per Felip V,²² anaven acompanyades per la proposta de desgravació del comerç interior²³ a fi d'assegurar-ne la lliure circulació, i una política de comunicacions molt característica del moment²⁴ (camins, ponts, fondes, canals i la unificació)

20. «Tienen estos más costos, gastos y riesgos en ser transportados a Cádiz desde los diversos puertos de mar de esta Península».

21. «Señalando a cada una de ellas la que fuese más propia en aquellas vastas regiones a consumir los géneros que en los de España se fabriquen».

22. A H N. Colección RI Cédulas n.º 913, 10 nov. 1726. «R.D. mandando que solamente se use la ropa, sedas y paños fabricados en España». —GONZALEZ ENCISO, A: *Estado e Industria en el siglo XVIII. La fábrica de Guadalajara* en Madrid 1980 p. 239 n.º 19.

23. «Se quitasen toda especie de derechos y otras cargas que hubiese impuestos sobre los géneros y frutos del país que por mar y tierra pasasen de unas provincias a otras».

24. RINGROSE: *Los transportes y el estancamiento económico en España 1750-1850* Madrid 1972. MADRAZO: *El sistema de comunicaciones en España 1750-1850* Madrid 1984; *Tres arbitristas camineros de mediados del siglo XVIII*, «Hispania» 1974, 169-193. En 1755-1756 es publica el «Tratado legal y político de caminos públicos» de Fernández de Mesa.

de pesos i mides, una altra línia seguida pel reformisme oficial i que, segons Puig, tenia també un sentit polític.

que con más facilidad se entiendan y hermanen los vasallos de S.M. entre sí, que han estado los más como extrangeros, los unos de los otros (máxima 3, 12)²⁵

D) LES MANUFACTURES

La contenció de les importacions estrangeres havia d'anar acompanyada del desenvolupament de les manufactures, «fomentando nuestras fábricas y estableciendo las que no tengamos». La política aranzelària que proposava havia d'afavorir el «fabricante de España», si calia, la hisenda hauria de subvencionar els productes que no fossin competitiu, com havia fet Colbert. Les iniciatives que proposava Puig en les seves màximes no eren gens originals, ans responien a la política industrial que s'havia adoptat en els regnats anteriors:²⁶ concessió d'exempcions i franquícies a les manufactures, dificultar l'exportació de primeres matèries nacionals (*simplés*) i afavorir la importació de les estrangeres, establiment de fàbriques per part del rei i de la noblesa,²⁷ concessió de premis especials a les persones que es distingissin en aquestes activitats. Res de diferent a la política mercantilista oficial del moment.

E) En les «providències» immediates que Puig proposava a l'administració hi trobem algunes de les preocupacions i realitzacions de cercles governamentals en els anys centrals del segle XVIII.

1) Obtenció d'informació sobre la realitat econòmica d'Espanya i Amèrica, «noticias puntuales ... de los géneros que se consumen y frutos que se cultivan o pueden cultivarse en aquellos dilatados dominios», així com de l'activitat econòmica de l'estat, «fábricas, giro de letras y demás comercios que se hazen de cuenta de S M».

2) Formació de Junes de Comerç, com efectivament es va fer a Barcelona el 1758 i a València el 1762,²⁸ i organització institucional i social de la burgesia mercantil a d'altres parts, cosa que es va fer en part el 1758. Vegeu el paral·lelisme entre la proposta de Puig de

reduzir los comerciantes de grueso que le hazen en estos reynos a cuerpos de comunidades o gremio

25. Compareu amb el Marquès de Santa Cruz de Marcenado *Rapsodia económico político-monarquica* Madrid 1737. Proyecto Primero: «Para que en España se aumenten fábricas etc. I B: De esta igualdad de moneda, pesos, medidas, resultaria mayor unión en los nacionales».

26. GONZALEZ ENCISO, 237 i sigs.

27. GONZALEZ ENCISO, 192-193. MOLAS *La burguesia mercantil en la España del Antiguo Régimen*. Madrid 1985, 148-149.

28. MOLAS, op. cit. pp 56.

i les disposicions oficials de 1758 que manaven als comerciants d'establir «un cuerpo de nación bajo reglas».²⁹

3) Potenciació i/o revisió de diferents tipus d'empreses para-estatal: fàbriques reials, companyies de comerç i bancs. En els primers casos es preveia la seva continuació dins la línia general assenyalada per Puig de «fomento y libertad del comercio general activo de la nación». La banca hauria de tenir funcions de dipòsit, però també d'inversió; hauria de ser el lloc

donde...se puedan depositar los caudales muertos de la nación y de todos los de aquellos que por si mismos no quisiesen hazerlos valer en los comercios.

4) Altres mesures, més o menys relacionades amb l'argumentació fonamental de Puig, eren: intentar suprimir els arrendaments estatals, una reforma fiscal poc definida i el desenvolupament de la pesca «asunto importantísimo para el fomento de la marina».³⁰

II. EL «DISCURSO SOBRE LA AMORTIZACIÓN» DE JOAN DE CASAMAJOR

El segon text que considerem no és un projecte econòmic sinó un breu tractat sobre Història institucional i social de la propietat eclesiàstica a Catalunya. El seu autor fou l'advocat català Joan Casamajor i Josa. Sabem que era membre de l'Acadèmia de Bones Lletres,³¹ i autor d'alguna poesia de circumstàncies.³² A partir del 1760 va gestionar a la cort l'abolició del dret de bolla, una important iniciativa col·lectiva dels gremis tèxtils catalans.³³ Allí va entrar en contacte amb Campomanes, amb el qual va mantenir una bona relació. El 1766 va ser nomenat fiscal de l'Audiència de València i el 1772 va ascendir a magistrat civil del mateix tribunal, càrrec que va ocupar fins a la seva mort el 1772, essent l'únic català que en tota l'etapa borbònica va ocupar una plaça en aquella institució.³⁴ Va mantenir correspondència amb Maïans.³⁵

El text en qüestió respon a la seva relació amb Campomanes durant l'any 1765. El fiscal del Consell de Castella estava preparant la publicació del seu important «*Tratado de la regalía de Amortización*».³⁶ En aquesta avinentesa Casamajor li va presentar un «Discurso sobre la Amortización y su Práctica en Cataluña».³⁷

29. Ibidem, nota 41.

30. «Averiguar el estado de pescas y promover los de sardina, atún, abadejo y otros salados en Ayamonte, Galicia y otros parages»:

31. Des del 1758.

32. «*Descripción épica de la fortaleza de San Fernando de Figueras*». Barcelona, 1759, 5 fols. Institut Municipal d'Història. Torres Amat en el seu *Diccionario*, 166, es refereix a un Casamajor autor d'una al·legació jurídica anomenada «Homerus dormitans».

33. VILAR P: *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona, 1968, IV, pp 67 i ss.

34. MOLAS, *Historia social de la administración española*. Barcelona, 1980. 132.

35. La correspondència amb Maïans es conserva a l'Arxiu Municipal de València. Col·lecció Serrano Morales.

36. Edició i pròleg de F. TOMAS y VALIENTE, Madrid 1975.

37. Arxiu Campomanes, 12 -9.

Per la carta que acompanya l'obra sabem que Campomanes li havia fet algunes preguntes sobre la realitat catalana, i que Casamajor havia consultat alguns llibres a la biblioteca reial i a la del duc de Medinaceli, encara que no havia pogut trobar ni el *Speculum Principum* del jurista valencià del segle XV Pere Belluga ni l'obra de Peguera.

El *Discurso* de Casamajor es presentava com un comentari a l'obra d'Antoni Oliva³⁸ que havia estat fiscal i oïdor de l'Audiència de Catalunya

De quantos autores catalanes, y aun valencianos y franceses...ninguno trata el asunto, con el juicio, crítica e instrucción como ...en su exquisita aunque tumultuaria obra.

Aquest comentari del capítol setè de l'obra d'Oliva, titulat precisament «de Amortizationibus» es completa amb el d'altres autors posteriors i amb la pròpia legislació catalana, (constitucions) i castellana. L'autor defineix l'amortització insistint en la necessitat d'autorització règia per a poder cedir béns a institucions o persones eclesiàstiques. L'obra d'Oliva era precisament un estudi de les *regalies altes* del comte de Barcelona com a príncep de Catalunya. Fins i tot els reis més generosos amb l'Església, com Jaume I, se'ns diu, van tenir molta cura en la defensa dels seus drets en aquest punt concret. La defensa de la potestat règia sobre la cessió de béns als eclesiàstics té com a contrapunt l'afirmació de la incapacitat de l'Església per a posseir béns, sense l'autorització del sobirà. La definició que de l'amortització fan Oliva i els autors per ell utilitzats³⁹

supone incapacidad o impedimento en la Iglesia...para poseher las cosas,

sense el permís reial o estatal. Per la seva impossibilitat de vendre el que han adquirit, les comunitats eclesiàstiques, i també els col·legis i universitats, son considerats com *cadàvers polítics*.

Casamajor, que no es molt escrupolós en les situacions històriques (qualifica Jaume I com el Batallador, i atribueix a Ferran d'Antquera en les Corts de 1412 l'abolició dels *mals usos*) utilitza els juristes catalans clàssics del segle XV (Mieres, Marquilles), així com autors posteriors (el valencià Matheu i Sans), i altres textos legals. És interessant la classificació que fa dels drets de propietat a Catalunya, les seves variacions, i la relació amb el tema de l'amortització. Així, afirma clarament, els béns *alodials*⁴⁰ no estan sotmesos als drets d'amortització

En los alodios o bienes alodiales ...no está en práctica la amortización de manera que a Catalunya tothom podia deixar béns alodials a l'Església (cita els Usatges, Marquilles, Vallseca, etc.), peculiaritat envers Mallorca i València

38. Sobre Antoni Oliva, TORRES AMAT, *Diccionario*, 448: El capítol XVII de l'obra de Campomanes tracta de la legislació de Catalunya, Mallorca i València. En el punt 26 es refereix concretament a «Antonio Olivan juriconsulto célebre».

39. «Es la amortización ...una traslación de bienes hecha con la autoridad del príncipe a favor de alguna mano muerta con cuyo nombre se entiende...»

40. «Los alodiales o alodios o alous, que en latin bárbaro llaman alaudia... corresponden en la substancia a las behetrias en Castilla».

que el mateix Casamajor explica pel diferent ritme i característiques de la Reconquesta.

Casamajor fa una detallada descripció del que significa el règim de l'emfiteusi a Catalunya, tant en els contractes com en les seves relacions amb el règim senyorial. Parla del procés privatiu d'adscripció del cultivador a la terra:

quedaban atados al mismo suelo y adictos al hogar ...que por esto se les llamaba homines proprii et afocati

i els compara amb altres situacions europees («homines addictos glebae»). Aquesta situació havia quedat reduïda a alguns testimonis aïllats («apenas quedan vestigios») amb la redempció dels *mals usos* en el segle XV. La sensibilitat del jurista il·lustrat que era Casamajor queda palesa en la seva valoració d'aquelles servituds feudals:

intestia, exorquia, cogutia y otras servidumbres tan barbaras como las mismas voces, y de que a no ser en Polonia, ya no quedan reliquias en la Europa Moderna.

Tanmateix els senyors, com diu Vilar, no ho havien perdut tot. Els quedava «el canón o tributo anual que llaman cens» (aquí Casamajor indica l'equivalència *censo* castellà = censal català) i el dret de *fadiga*, la firma per raó de domini o «derecho de no poder venderse la cosa sin que el señor... directo interponga la firma» i el laudemi

que es el contingente que por razón de dar su asenso percibían y perciben los señores directos.

Els senyors jurisdiccionals, i els simples senyors directes que hagin fet un establiment «aunque no tengan jurisdicción» podien utilitzar, per conservar els seus drets, el procediment de la capbreuació.⁴¹ Així, de manera relativament senzilla explica Casamajor a Campomanes la singularitat del règim de propietat català establint-ne les diferències amb altres territoris de la Corona d'Aragó i de la mateixa Castella, i advertint la vigència del Dret Civil després de la Nova Planta

sin que en este particular haya alterado cosa la Nueva Planta de Gobierno... que no tocando por lo general en otra cosa que en el sistema de gobierno público y policía general, dexa en los demás las cosas como estaban y revalida las antiguas Constituciones del Principado.

41. Aquí Casamajor cita els principals autors sobre el tema, Solsona, «escribano venerado hasta de los letrados» (observeu la valoració) i Comes fonamentalment. TORRES AMAT, *Diccionario*, pp. 185 (Comes) i 607 (Solsona).

III. LA «MEMORIA SOBRE EL ESTADO ACTUAL DE LA AGRICULTURA E INDUSTRIA» DEL FISCAL ESPINOSA

Aquest text no és obra d'un català, sinó d'un magistrat castellà de l'Audiència de Catalunya, i és escrit el 1782, a la darrerria del regnat de Carles III. El seu autor, Jacobo María de Espinosa y Cantabrana era originari de Valladolid. El seu pare era un magistrat que culminà la seva carrera en el Consell de Castella.⁴² Ell mateix havia estat «alcalde mayor» de Jaca (1773) i oïdor de l'Audiència de Mallorca (1777) abans de ser fiscal de la de Barcelona (1779) i posteriorment oïdor de la Chancilleria de Granada (1787). Com molts funcionaris del moment va participar en les Societats Econòmiques d'Amics del País, concretament en la de Mallorca. Allí va projectar l'obra que l'ha fet més conegut, la traducció de la *Noblesse commerçante* del francès Coyer.⁴³

També a Catalunya va palesar la seva inquietud pel millorament econòmic del país. En 1782 estudiava la possibilitat de fer construir un canal a Banyoles;⁴⁴ segons escrivia el seu corresponsal a Madrid, l'alt funcionari Eugenio de Llaguno,⁴⁵ treballava literalment com un negre.

*privado casi de toda sociedad y sin otra diversión que mis papeles y libros.*⁴⁶

La Memoria escrita per Espinosa el desembre de 1782 es divideix en quatre apartats que respectivament s'ocupen: 1) una descripció de la producció, 2) «el único medio de fomentarla». 3) una breu història econòmica de Catalunya, basada en l'obra de Capmany, publicada el 1779, i 4) els serveis fets per Catalunya a la monarquia també inspirat en l'anterior.

Espinosa forma part del corrent de funcionaris foranis que lloen la riquesa del país i sobre tot la laboriositat dels seus habitants, començant pel primer paràgraf de la seva obra i repetint el concepte diferents vegades al llarg del text.⁴⁷

A) Aquesta lloança genèrica es concreta en una descripció enumerativa de la producció del país, sobretot de la industrial, definida com «el arte de dar las for-

42. A H N *Estado*, Carlos III, expediente 232, Santiago Ignacio Espinosa (1782). Ibid, 227. Jacobo M.^o de Espinosa y Cantabrana. El fiscal es presenta com a «hijo de un fiel criado del gran Carlos III». Hi ha una sàtira sobre la seva actuació com a fiscal al Mss 1595/1er de la B.N. de Madrid: «con el dinero que se hace regalar mantiene injustamente coche y carroza».

43. La traducció es va fer «para la utilitat» de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca. Madrid 1781. A Mallorca, Espinosa es va preocupar de l'escola de dibuix, a Catalunya va ser protector de la d'Olot fundada en 1783. Vegeu *Història de l'Art Català* Barcelona 1985. V, 216. També el *Diario de los viajes de Francisco de Zamora*. Barcelona 1973, p. 78.

44. A H N. *Estado* Leg. 3208 n.º 339 15 desembre 1782.

45. Sobre el personatge, *Llaguno y Amírola o la Ilustración como labor de Estado* a Boletín RI. Sociedad Vascongada Amigos País, XL, 1984, 203-225.

46. Li diu que li enviarà un *papel* sobre economia catalana, «lleno de desatinos, pero podrá ocupar un rato de tarde llobiosa».

47. «El pueblo catalán, mirado por la parte de la agricultura e industria presenta un buen aspecto». «Los catalanes son laboriosos, constantes e inclinados a seguir el trabajo que les es más lucrativo, aunque sea a costa de los mayores afanes, desvelos y tareas». «El pueblo catalán siempre fue laborioso y dotado de una constante y genial aplicación».

mas a las producciones naturales». En els aspectes quantitativs segueix les dades de Capmany.⁴⁸ Ens dona també informació sobre aspectes tècnics de la fabricació demostrant un coneixement detallat de la producció tèxtil de l'època. Així, en la indústria de la llana indica com a dignes d'imitació en primer lloc els productes de la manufactura de van Robais d'Abbeville, seguits pels teixits anglesos.⁴⁹ La imitació seria més fàcil tenint en compte que les indústries de Sedan i de Leyden utilitzaven llana procedent de la península. Estableix la diferència entre la producció de la ciutat morava de Brünn, la futura «Manchester austriaca», que «tienen la ventaja de hermoarse con el uso y mantener perfectamente los colores» i les d'Amiens «de menor bondad pero..., mucho más variados».

És especialment interessant la consideració i sensibilitat que té Espinosa davant l'evolució de la indústria d'indianes. Pel que fa referència a les indianes en primer lloc se'ns presenta l'alta qualitat tècnica de la producció asiàtica,⁵⁰ difícil d'assolir pels teixits europeus, a causa, en part, del nivell dels salaris. La nova fibra tèxtil posava problemes en la seva elaboració,⁵¹ però la indústria europea en diferents països (Anglaterra, Holanda, Suïssa) havia aconseguit de destacar en el ram de l'estampat:

«saben pintarlos, excediendo en el gusto, regularidad y dibujo, aunque no han podido lograr igual suceso en lo vivo, hermoso y permanente de los colores».^{51bis}

Quan Espinosa escrivia, els teixits de cotó ja formaven la part més dinàmica («nerviosa») de la indústria europea. Havien superat els altres teixits tradicionals (llana, seda i lli). Espinosa sabia veure bé les característiques dels estampats; constitueixen un producte vistós, però de baix cost. Les indianes permetien de conciliar la barator, el luxe i la moda.

B) Les idees econòmiques del fiscal Espinosa reflecteixen el clima intel·lectual dels darrers anys del segle XVIII, per exemple en el seu interès per l'agricultura i encara més per l'agronomia. «La agricultura es una ciencia» ens diu l'autor, encara que en la realitat els qui s'hi dedicaven es regien sols pel costum i per la rutina. Espinosa enumerava tot un seguit de coneixements agronòmics que cabia

48. CAPMANY: *Memorias históricas*, II, 2.ª parte, 911. Document 30: «Descripción del estado actual que tienen en Barcelona la población, los oficios y artes y todos los demás ramos de comercio e industria».

49. «Se prefieren los de Inglaterra que logran a un tiempo de mejor pelo, suavidad, pastosidad y finura».

50. «Por quantos años no se ha admirado en Europa la hermosura y lo superfino de los lienzos de Indias sin atreverse a quererlos imitar?» «Mas de veinte clases de texidos de algodón, sin contar las muselinas presenta la industria indiana a la curiosidad europea...hasta ahora son inútiles quantos esfuerzos se han hecho ... pues lo barato de la maniobra en Indias destruirá qualquier competencia».

51. «Tenían por imposible sacar hilo tan primoroso de un vegetal que no tiene la fuerza ni el largo del lino, de la seda, ni aún de la lana...era difícil encontrar manos y lanzaderas tan ligeras para texer unas obras tan delicadas y finas que parecen incapaces de resistir al menor frotamiento sin romperse».

51. bis. «Los indios no saben ni pueden pintar los lienzos sino con el pincel y el arte del estampado es el que da ventaja a la maniobra».

difondre. L'autor sabia que aquest interès era general entre els intel·lectuals europeus:

una fermentación universal parece animar todos los sabios a escribir sobre la agricultura.

Espinosa exposa també les seves idees sobre el treball dels artesans. Dóna el nom de 84 gremis de Barcelona i es refereix al «número prodigioso de artesanos» existents a Catalunya. Però aquest defensor del «treball industriós» i de les arts pràctiques, segons la tònica il·lustrada, era també crític envers les ordenances gremials, «que admiten muchas rectificaciones». Sobretot insistia en la necessitat de donar fonament teòric⁵² a unes activitats desenvolupades per «artesanos rutinarios», «sin genio ni habilidad no tiene dirección ni discernimiento» y «faltos de instrucción». Encara més, no volen aprendre els principis científics,⁵³ en què es fonamenta la seva professió.

C) També dedica la seva atenció als problemes de la moda i del luxe, qüestions que afectaven des de l'economia fins a la moral. El comerciant ha de tenir «el arte de persuadir al consumidor con crianza y modo». Calia que la varietat de la peça, el seu baix cost, la qualitat i l'aparença exterior⁵⁴ contribuïssin a la venda del producte. Un excel·lent model era constituït per la indústria francesa de galons i cintes, la qual destacava

en lo ligero, en lo brillante, en el dibujo, en el gusto, en la invención y novedad.

El fabricant havia de tenir en compte els gustos del públic. Espinosa prenia part de manera implícita en la polèmica sobre el luxe.⁵⁵ Malgrat el que opinessin «algunos moralistas de corta literatura», les variacions de la moda eran favorables a l'estat i «sin ruina de la religión». Això és el que reconeixia un «verdadero político». Espinosa seguia el partit del progrés contra les «callosas preocupaciones» i admirava aquells escriptors: «igualmente filósofos que ciudadanos» que caracteritzaven la França del moment.

D) A l'igual de la proposta de Puig, el memorial d'Espinosa pot haver estat escrit amb la finalitat d'obtenir un càrrec, un càrrec nou relacionat amb el foment de la política econòmica, la creació del qual proposava. El «medio seguro para que los dos ramos de industria y agricultura florezcan en Cataluña», consistia en el nomenament d'un Superintendent General, encarregat de dirigir el desenvolupament econòmic en tots els seus aspectes.⁵⁶ La proposta d'Espinosa és

52. «La industria está regularmente considerada como obra de pura práctica destituida de conocimientos teóricos, pero esto es una dolorosa preocupación tan vulgar y arraigada como perjudicial».

53. «Físicos, químicos, botánicos, metalúrgicos, mineralógicos y maquinarios». (sic).

54. «Es necesario muy particularmente aplicarse a dar a las mercaderías aquella fineza y hermosa que lisongea a los ojos y las hace apetecibles».

55. Vegeu el pròleg de PEIRO ARROYO a l'obra de l'aragonès Normente Carcavilla, Zaragoza, 1984.

56. «El Superintendente solo es el que puede ministrar los medios mas aptos», «la auxiliadora mano del superintendente».

pel cap baix curiosa, tenint en compte l'existència de la Junta de Comerç de Barcelona des del 1758. Espinosa era de l'opinió que seria més útil un càrrec unipersonal, amb el títol de Protector, Director o Superintendent, que no pas una Junta «por condecorada y respetable que sea». Tanmateix el Superintendent hauria de dependre del ministre d'Estat.

Vist el perfil que Espinosa fa del càrrec és difícil no pensar que no estigués pensant en ell mateix,⁵⁷ però planteja el problema més ampli de si els funcionaris de la monarquia absoluta, juristes, militars o bé homes d'hisenda tenien la formació exigida per a dirigir la política econòmica, i de la conveniència que les funcions de foment es portessin a terme de forma exclusiva i no acumulativa:

Los asuntos de guerra, gobierno, justicia y hacienda imposibilitan de cargar con nueva responsabilidad y trabajo.

Militars i juristes, no eren, en opinió d'Espinosa, les persones més adequades. El nou càrrec havia d'estar lliure d'excessius procediments judicials («las enfadosas gabelas del foro»). El seu titular havia de ser una persona amb bons coneixements econòmics («estudio profundo en los códigos mercantiles de la Europa»), però també havia de saber despertar la confiança d'artesans i agricultors:

que visite sus operatorios y oficinas (és a dir tallers), que pierda ciertos respetos exteriores en que abunda la espada y la toga.

APÈNDIX:

DADES SOBRE FRANCISCO DE CRAYWINCKEL

Francisco de Craywinckel era nat en una família belga⁵⁸ al servei de la monarquia hispànica. El seu pare, Bartolomé de Craywinckel i Maeyer havia nascut a Anvers el 1682, i s'havia establert a Sevilla. Allí va casar-se el 1703 amb Joana Paula Hunneus, també d'origen flamenc, però nascuda a Sevilla el 1685. Bartolomé Craywinckel, que alternava el seu cognom amb la traducció espanyola «tienda de cuervo» va servir la monarquia de Felip V a Amèrica com a comptador d'hisenda, i «veedor de la gente de guerra» a Cartagena de Índies. Allí van néixer els seus fills Francisco (1713), José (1715) i Manuel (1716) tots els quals assoliren el 1745 la dignitat de cavallers de l'orde de Santiago.⁵⁹ Francisco de Craywinckel

57. «Una persona sabia, juiciosa, bien intencionada». «Una persona que reuniese las circunstancias de talento, instrucción, zelo, actividad y decidida inclinación a estas materias».

58. VILAR, P: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, III, 430, el qualifica d'holandès i afegeix «de qui es coneix ben poc, tot i que és pot ser l'essencial». El segueix G. ANES: *Las crisis agrarias en la España Moderna*, Madrid 1970, 340-41.

59. LOHMANN, G: *Los americanos en las órdenes nobiliarias* Madrid 1947. I, 407, ns 481-483. CADENAS VICENT, V: *Caballeros de la Orden de Santiago*. Madrid, 1977, III, ns 1106-1108.

kel va ésser nomenat el 1757 membre de la Junta General de Comerç i Moneda.⁶⁰ Tot seguit va intervenir ensems amb l'irlandès Bernanrdo Ward⁶¹ i el belga Enrique Stellenquerf⁶² en la revisió del projecte de formació de la Junta de Comerç de Barcelona.⁶³ En l'espai de pocs anys va redactar un seguit d'informes i parers sobre alguns dels temes més importants de la política econòmica en els primers anys del regnat de Carles III: la llibertat de comerç amb Amèrica i el lliure comerç de cereals. També va redactar informes sobre qüestions de desenvolupament econòmic general. El 1760 presentà a Campomanes —que aleshores encara no era ministre— un estudi sobre la relació de «las artes en España respecto a la agricultura» i un altre escrit sobre el mateix tema:

*estudio en que se trata de demostrar la necesidad de atender por igual a la agricultura como a la industria.*⁶⁴

A partir del 1763 s'intensificà la seva participació en el debat sobre la liberalització del comerç amb Amèrica. Amb motiu de la presa de l'Havana pels anglesos redactà un *Discurs*

*reducido a probar que puede España llegar con el tiempo a ser más rica y poderosa que Inglaterra*⁶⁵

i un altre escrit

*sobre si conviene o no abrir indistintamente y sin limitaciones todos los puertos de España al comercio de sus Indias.*⁶⁶

Craywinckel y Groosens —un comerciant basc també d'origen estranger— formaren part de la comissió que el 1764 va elaborar una consulta sobre comerç interior i exterior i fou la preparació de la primera reial cèdula de liberalització del comerç d'Amèrica el 1765.⁶⁷

Al mateix temps va col·laborar Craywinckel en la preparació de la liberalització del comerç de cereals, fet que el fa relacionar amb el ministre Esquilache. Craywinckel era lògicament partidari de la llibertat de comerç del blat

para que este sea libre en lo interior y exterior, pues de ello se siguen muchas utilidades y conveniencias.

Aquest escrit de Craywinckel ha estat potser el que li ha donat més fama, so-

60. MOLAS RIBALTA; *La Junta General de Comercio y Moneda. La institución y los hombres.* «Cuadernos de Historia» n.º 8, Madrid, 1978 p. 28. Fou nomenat sense sou fins que el 1761 se li assignaren 10.000 rals anuals.

61. WARD, *Proyecto económico.* Introducció de José L. Castellano, Madrid 1982.

62. Sobre Stellenquerf, MOLAS, *Ibidem* p. 28 n 95.

63. RUIZ y PABLO *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona.* Barcelona, 1918.

64. Arxiu Campomanes, Madrid, 14, 1 i 2. La resposta de Campomanes a *Epistolario*, pp. 67-78.

65. Citat por José MUÑOZ PEREZ, *Los proyectos sobre España e Indias en el siglo XVIII. El proyectismo como género.* «*Revista de Estudios Políticos*» 1955, p. 193, nota 92.

66. Arxiu Campomanes 18-20.

67. MUÑOZ PEREZ, nota 93.

bretot arran de la seva publicació en el *Semanario Erudito* de Valladares de Sotomayor el 1791.⁶⁸

Encara el 1764 la Junta General de Comerç —la qual probablement havia examinat el memorial de Craywinckel i s'havia pronunciat a favor de l'abolició de la taxa de grans— li va encomanar una «instrucció con documentos e impresos de las materias de comercio», però la seva salut no li ho va permetre. El 1767 obtingué permís per sortir de la cort, concessió que li fou prorrogada fins el 1771.⁶⁹ Craywinckel passà a viure a Barcelona, on el seu germà Manuel manava un regiment de la guàrdia valona. Aquí va redactar el seu testament el 1769 deixant com a marmessors el seu germà Manuel i el seu cosí Miquel, aquest darrer, prevere resident a Madrid. Preveia que se l'enterrés al convent dels Caputxins, amb la menor ostentació possible i nomenava hereu el seu germà Manuel. Morí el 1772.⁷⁰

Manuel Craywinckel al seu torn va fer testament el 1772⁷¹ i morí el 9 d'octubre d'aquell any. El seu cercle familiar es movia en l'àmbit de militars belgues al servei de la monarquia borbònica: la seva muller, Maria Luïsa de Pecham i de Crom i el seus marmessors, el seu fill Manuel Felip de Craywinckel, el capità Lluís Drohuet de Blondel⁷² i el tinent Carlos de Chargeos. El coronel Craywinckel també volia un enterrament senzill.⁷³ Pel seu testament⁷⁴ sabem que aquest militar flamenc havia esdevingut un propietari rural al Pla de Barcelona, que vivia a Horta i tenia una hisenda a Sarrià, però que també tenia interessos en el comerç i les manufactures. Havia participat en una companyia de comerç al Puerto de Santa Maria —la del flamenc Deuz, que era un dels marmessors del seu germà—. A més havia invertit 7,600 lliures en una fàbrica de teixits de lli a Santa Coloma de Farners (Jaume Jalpí i companyia) i 2.000 a la fàbrica d'indianes de Mateu Ferrà, una de les fundadores de la Companyia de Filats aquell mateix any.⁷⁵

La família Craywinckel seguí vinculada al servei militar de la monarquia borbònica. Un don Francisco Craywinckel, cap d'un batalló de valons, va morir el 1793 al Voló lluitant contra els francesos.⁷⁶ El 1802 foren ascendits a brigadiers Manuel i José Craywinckel.⁷⁷

68. Tomo XXIV pp 132-149. HAMILTON, *War and prices in Spain 1650-1800*. Cambridge (Mass, EE UU) pp. 192-194. Laura RODRIGUEZ: *Reforma e Ilustración... Pedro R. Campomanes* Madrid, 1975. pp 182-184: «Papel a Esquilace sobre libre comercio de trigo. Memorial 27 septiembre 1761».

69. A.G.S. C.S.H. Libro 243 fols 375 i ss.

70. A.H.P.B. Daniel Trech Man. Omnium Test. 1768-1773 fol 79 v.

71. *Ibidem* fols 234 i 280.

72. Mateu de Cron va ser corregidor de Lleida de 1722 a 1742 i Lluís Drohuet de Blondel de 1786 a 1794. v. LLADONOSA J: *Historia de Lleida* Lleida 1972-1974, II pp, 621 i 649.

73. «Que el entierro sea pobre y que lo havia de estar de más para corresponder al regular de mi carácter y empleo, se emplee en limosnas a pobres familias necesitadas y vergonzantes».

74. Daniel Trech, 285 i ss.

75. Sobre la fàbrica de Ferra, MOLAS: *Los gremios barceloneses del siglo XVIII*, Madrid 1970 p 535-536.

76. OSORIO Y GALLARDO: *Historia del Pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República francesa*. Reedicció. Barcelona 1977, p. 103.

77. *Estado Militar de España 1804*, p 21-22.